

TATAR RÜYA YORUMU KİTAPLARINI TOPLAMA VE DERLEME FAALİYETİNE NEKİ İSENBET'İN KAZANDIRDIKLARI*

MİLEUŞE KHABUTDİNOVA**

Öz: Bu makale, ansiklopedist âlim N. İsenbet'in (1899-1992) Tatarca sözel olarak aktarılan gelen rüya yorumlarına kazandırdığı katkılarını araştırma üzerinedir. Makalenin amacı N. İsenbet'in rüya derlemesindeki rüyaları, Tatarca sözel yorum özellikleri ve anahtar birimlerinin semantiği açısından yeniden yapılandırmaktır. Araştırma materyalini N. İsenbet'in 1910-1940'lı yıllarda Rusya Federasyonu'nun günümüzdeki Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Sibirya, Gor'kovsky ve Orenburg bölgelerinde topladığı ve önceden hiçbir yerde yayınlanmamış olan saha araştırmaları oluşturur. Bu çalışmanın bilimsel yeniliği N. İsenbet'in saha materyallerindeki Tatarca rüya yorumlarına analiz yapma teşebbüsünün ilk kez gerçekleşmesindedir: rüya derlemesinin yapısı tanımlanır, rüya yorumlarının semantik ve kültürel ulusal özellikleri belirlenir. N. İsenbet'in rüya yorumları Tatarların inanç dizgesiyle sıkıca örüle gelmiş kutsal bilgilerinin kaynağını oluşturmaktadır. N. İsenbet'in rüya derlemesi metni, söz-kelimenin Tatar kültüründe pekişen kültürel çağırışımı (konotasyon) olarak belirlenen çarelerden biri olarak önem taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Tatar folkloru, N. İsenbet, rüya kitabı, rüya yorumları.

NAKI İSENBET'S CONTRIBUTION TO THE COLLECTION AND SYSTEMATIZATION OF TATAR DREAM INTERPRETATIONS

ABSTRACT: The article is devoted to the study of the contribution of the encyclopaedist scholar N. Isenbet (1899-1992) to the Tatar verbal interpretation of dreams. The aim of the article is to reconstruct the dreams in N. Isenbet's dream corpus from the point of view of the features of Tatar verbal interpretation and semantics of key units. The research material consists of N. Isenbet's field researches collected in 1910-1940s in the present-day Republic of Tatarstan, Republic of Bashkortostan, Siberia, Gor'kovsky and Orenburg regions of the Russian Federation, which have not been published anywhere

* N. İsenbet'in akrabaları Yu. İsenbet ve İ. Nizamutdinova'ya, bilim adamı-ansiklopedistin kişisel arşivinde saklanan saha araştırmaları materyallerine ulaşımı ve bu çalışma için büyük bir özveriyle sağlamış oldukları katkı ve yardımları için şükranlarımızı sunuyoruz. Bu çalışma, Kazan Federal Üniversitesi Stratejik Akademik Liderlik Programının uygulanmasının bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir.

** Prof. Dr., Kazan Federal Üniversitesi, mileuscha@mail.ru ORCID: 0000-0001-8110-4001.

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 13.06.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 24.06.2024)

DOI: 10.47089/iuad.1500677

before. The scientific novelty of this work lies in the fact that for the first time N. Isenbet attempted to analyse Tatar dream interpretations in the field material: the structure of the dream corpus is described, the semantic and cultural national characteristics of dream interpretations are determined. N. Isenbet's dream interpretations are the source of the sacred knowledge of the Tatars, which is tightly interwoven with their belief system. The text of N. Isenbet's dream corpus is important as one of the means of determining the cultural connotation (conotation) of the word, which is consolidated in the Tatar culture.

Key words: Tatar folklore, Naki Isanbet, Dream book, Dream interpretations.

Giriş

Tatarlar arasında yaygın olan/ yüzyıllardır süregelen rüya yorumlamanın gerekliliği üzerine, alimler tarafından yapılan konuşmaların yoğunlaşması 20. yüzyılın başlarına denk gelir. Edebiyatçılar G. Rehim, G. Gaziz (66–67) tarafından bu sorun 1922 yılında ortaya atılır ancak rüya yorumları hakkındaki bilgilerin sistemleştirilmesine yedi yıl sonra girişilir. Diğer yandan bu dönemde Tatarca rüya yorumları yerli basında yayımlanmaya başlar (*Töş Yurau Kitabı*). Müstakil dizgeler niteliğinde ortaya çıkması ise Perestroyka yıllarına kadar geri götürülebilir (Ahmetcanov, *Töş*; Yahin, *Töşlek*. Arkeograf M. Ahmetcanov, 1991 yılında yayımladığı *Rüya Yorumu Kitabı (Töş)* adlı çalışmasının giriş/önsöz bölümünde, Tatar yöresinde yürürlükte olan rüya yorumlarını kısaca anlatır. 1997 yılında F. Yahin, Muhyiddin el-Arabi'nin (1164-1240) rüya yorumlarını yeniden yayımlar. *Giriş Söz*'ünde edebiyat eleştirmeni okurlarına eski Türkler ve Tatarlar arasında yürürlükte olan rüya yorumlarını tanıtır (Yahin, *Töşlek* 3–369. Daha sonra o, eski Tatar şiiri üzerine hazırladığı monografisinde, kaynaklar hakkındaki incelemesini derinleştirir (Yahin, *Urta* 10-38). 2012 yılında M. Ahmetcanov (*Tatar*, 232–268), Tataristan Cumhuriyeti topraklarındaki arkeografik keşif gezileri sırasında keşfedilen eski Tatar rüya kitaplarını yayımlar.

Ansiklopedist A. Timergalin (311–323), halkbilimci Z. Brusko gibi düşünürler, makalelerinde rüyaların Tatarların geleneksel dünya görüşü dizgesindeki yerini belirlemeye çalışmışlardır.

Materyaller ve Yöntemler

Araştırmamız, N. İsenbet'in (*Töş*) kişisel arşivinde saklanan saha materyallerine dayanır. Alim ve halkbilimciye ait olan bu materyaller, onun Tatar ortamında yürürlükte olan sözlü rüya yorumlarının sistemetizasyonu ile meşgul olduğuna tanıklık etmekle birlikte “Letarji Uyuşukluğuna Düşen Gölçire” adlı uzun şiirine yazdığı notlarını da içerir (İsenbet, “Mertke...” 2). Bu arşiv materyalleri maalesef, rüya yorumlarının Sovyet yıllarında savaşılmaması gereken batıl inançlar olarak kabul edilmesinden dolayı henüz hiçbir yerde yayınlanmadı.

Rüya yorumlarına yaklaşımımızda betimleyici, dizgesel yapısal, bağdaştırıcı, bileşen analiz yöntemi gibi çözümlere başvurduk.

Araştırmamızın Kuramsal Temeli

Araştırmamızın kuramsal temelini N. İ. Tolstoy, A. Kaivola-Bregenhoj, S. Niebzegowska, L. Virtanen, F. Wigzell gibi düşünürlerin çalışmaları vd. araştırmalar (*Po Sledam*) oluşturur.

Tartışma

Uyku İle İlgili Tatarca Kelimeler

Tatar dilinde rüya yorumları ile ilgili, insanların bu fenomeni algılamasına ilişkin özellikleri ortaya çıkaran kavramlar aşağıda verilen türdendir: *Rüya, rüya görmek* “төш, төш күрү” (*töş, töş kürü*), *rüyaya girmek* “төшкә керү” (*töşke kerü*) (*Tatarsko* 416), *rüya kitabı, rüyaların yorumu kitabı* “тәгъбирнәмә” (*tabirname*) (*Tatarsko* 335), *rüyaların yorumlanması üzerine yazı* “төшлек” (*töşlek*) (*Tatarsko* 418), *rüya yorumu yazısı ile ilişkili olarak rüyanın yorumuna baktırmak* “төшлек карату” (*töşlek karatu*), *belli bir konu hakkında rüya görmek için metafizikle ilişkili olarak algılanan rüya siparişi vermek* “төшлек салдыру” (*töşlek saldıru*) (çoğunlukla aynı aziz tarafından yorumlanır) (*Tatarsko* 418). Tatarlarda, rüya yorumları üzerine uzmanlaşmış insanların özel bir kategorisi olan kahinler vardı. Bu kategorideki insanlar, ‘rüya yorumcuları’ olmak üzere “мәгаббирләп” (*mögabbirler*) (Timergalin 312), ‘rüyacı’ “төшлекче” (*töşlekçe*) (*Tatarsko* 418), ‘rüya ninesi’ “төшлек әби” (*töşlek ebi*) (*Tatarsko* 418) gibi adlar ile anılır. Kehanet rüyaları sırasında metafizik bir anlam taşıyan ‘derin, uyuşuk uykuya dalma’ - “мәрткә китү” (*mertke kitü*) tabirine rastlanır (*Tatar* 420).

Tatar Kültüründe Rüya Tabircisi Olgusu

Z. Brusko, günümüzde bile *rüya siparişi* “төшлек салу” (*töşlek salu*) geleneğinin canlı olduğunu dile getirmektedir (94). Dünyaca ünlü bilim adamı ansiklopedici N. İsenbet’in soyunda rüya tabirleri ile uğraşan din adamları mollalar vardı. Tanınmış Tatar din adamı, içtimai figür, öğretmen, hoca, eğitimci, Laklin Ahmediye medresesi müderrisi Ahmetsafa Bahautdin onlardan biridir. Köylüler onun gördü kabiliyetine, ruhu ve bedeni iyileştirme yetilerine sahip olduğuna inanıyorlardı. Bu din adamı yanına gelen inananları kabul eder ve köşkünden çok uzak olmayan, etrafını kayın ağaçlarının bolca sardığı sekizgen biçimindeki bina içerisinde yer alan kütüphanesinde Tasavvuf pratik ibadetleri gerçekleştirmiş. N. İsenbet de Ahmetsafa Bahautdin’in evini ziyaret edenlerden biri olmuş.

Tatar Edebiyatında Rüya Hikâyeleri ve O Gelişime N. İsenbet’in Katkısı

Uyuşuk Uykü Konusu

N. İsenbet’in rüya olayları örgüsüne dayanan ilk ciddi eseri *Mertke Kitken Gölçire* (*Uyuşuk Uykuya Dalan Gölçire* 1916) destansı şiiridir. Şiirin notunda N. İsenbet, “Mertke kitü” yani *Uyuşuk uykuya dalma* fenomen olayını “Ölüm ile dirlik arasında bir yerlerde bulunan derin ve uyuşuk uykuya dalmak” (Litarjik uykusu) olarak anlatılır. Sinir sisteminin özel bir durumundan kaynaklanan

durumdur bu. Millet, böyle bir uykuya dalan birinin öbür dünya gezisini gerçekleştiriyor olduğuna inanıyor, *oradakilerin* ağzındanmışçasına hayali öyküleri aktarıyor, halk arasında dağıtılmak için *Mertke Kitken Gölçire* tarzında kitap yayınlarının sayısı artıyor (İsenbet, “Mertke...” 2, 16). N. İsenbet'in destansı şiirinde uyku eğretilmesi, yazarın pozisyonunu anlamamanın anahtarı, eserin ana karakterinin psikolojik özelliklerini aktarmanın bir aracı haline gelir.

F. Yahin “Edebi Miras” dizisinde, ahrette bulunmuş olan *Kunakbay'ın Kızı Selime* (1881) adlı öyküsünü (povestini) açıklamalarıyla yeniden yayımlar (“Kunakbay...” 35-40). Bu yayım da, N. İsenbet tarafından yapılan yorumların doğru olduğunun bir kanıtıdır.

Tatar folklorunda gerçek (peygamberlik) rüya motifi

Kehanet rüya motifi Tatar folklorunda sıkça rastlanan bir unsurdur. *Kızı Kurpeç belen Mayansılı* epik eseri (Ahmetova), peri masalı *Beyaz Yılan* (*Tatarskoe* 217-221), *İdegey* destanı (İsenbet, “İdegey...”) gibi vd., Tatar edebiyatında ise Kul Gali'nin *Yusuf Efsanesi* (İvanov), F. Emirhan'ın (Amirhan 125-128) *Arife Akşamı Rüyamda* (“Garefe Kiç Töşemde”) gibi vd. eserlerde, gerçek olan (Peygamberlik rüyası da denilen) kehanet rüyaları eseri yaratan olayların diziliminde merkezi bir yer alan unsur olarak karşımıza çıkar.

N. İsenbet sadece bir halkbilimci olarak değil, aynı zamanda yetenekli metinbilimci olarak da ün kazanmıştır. Bu bilim adamı, 13.-14. yüzyıllarda yaşayan Tatarların, tüm Türkler arasında eşit ve büyük halk olarak gösterilmesinden dolayı Sovyetler Birliğinde öğrenilmesi yasaklanmış olan görkemli Tatar destanı “Edige”in birleştirilmiş metninin derleyicisidir. Makalemizin nesnesi ve ele alınan sorunları açısından bakıldığında, destanın gelmişek Moğol Tatarlarının önderi Toktamış Han ile kendi topraklarını savunan Edige gibi kahramanları anlamsal (semantik) olarak farklı olmalarının yanı sıra poetikasında benzerlik arz eden kehanet rüyaları içeren bölümleri ilgi çekicidir.

Destanda Edige, on yedi savaşçısına rüyasını çözmeleri için ricada bulunur: “Söyle bana/ Bu rüya hakkında tüm gerçeği, / Ne anlama gelebilir?..”. Ancak onlar “yüzlerce düşünce üzerine fikir yürütseler de” önderlerinin rüyasını açıklayamamışlardır.

Rüyanın sırrı takımın savaşçılarından yalnızca on sekizincisi olan bilge yaşlı adam tarafından çözüme kavuşur. O, Edige'nin rüyasındaki tüm işaretleri iyiye yorumladıktan sonra, Toktamış'ın katliamını, tahtı ve “güç ordusu”nun ele geçeceğini öngörür (İsenbet, “İdegey...” 69).

Destanda Toktamış'ın da rüya tabircisi (*Rüya yorumu yapan yaşlı hoca* «Töş yuracı kart hoca») vardı. Han kötü rüya gördüğünde yardım bekleyerek ona başvururdu. Kahin, Toktamış'ın ve ordusundaki doksan askerin Edige ve savaşçıların elinden gelecek olan ölüm tehdidinin olasılığını söyler. Böyle bir rüya tabirini işiten *Ülkelerin Efendisi* çileden çıkar, sonra ihtiyarı ihanetle suçlayarak onun zindana atılmasını emreder (a.y. 42-43).

Kehaneti duyduktan sonra Hanın ruhu önce buz tutup sonra ateşle dolduğunda Edige ve ekibine savaşı kazanmaları için ilham verir. N. İsenbet destanın derleme metnindeki kahramanların rüyalarını, daha saha gezileri ve eski el yazmaları üzerinde yapılan çalışmalar sırasında tanıştığı ve Türk halkları arasında yürürlükte olan temel rüya tabirleri ve imge-işaretler temelinde ustaca yeniden kurma başarısına ulaşmıştır.

Rüya tabirleri yazılı ve sözlü olmak üzere iki şekilde mevcuttur. Yazılı geleneğe göre rüya yorumları el yazısı halinde ve basılı olarak vardır. Türk halkları arasındaki en eski rüya kitabı olarak 9. yüzyıla ait Türk runik yazısı anıtı olan *Yrk Bitig (Kehanet Kitabı)* sayılır. Şiir şeklinde yazılan bu edebiyat eseri, İ. V. Stebleva fikrine göre işlevsel bir önem taşır (12). Arkeograf M. Ahmetcanov, çalışmasında Müslümanlara ait en eski rüya kitabının, din adamı Cafer ibn Muhammed ibn Ali es-Sadık (MS 702-765) tarafından derlendiğini ve bu el yazmasının Taşkent'te muhafaza edildiğini belirtir (*Tatar* 233). Eski yazılar uzmanının gözlemlerine göre, Tatarlar arasında el yazısıyla yazılmış rüya kitaplarının derlemesi vardı. En eskisi Bulgar dönemine ait olanı, şair Kul Gali'nin *Kıssa-i-Yusuf (Yusuf'un Masalları)* temelinde geliştirilmiş olan *Peygamber Yusuf'un Rüyalara Kitabı*'dir. İlk kez 1881 yılında Kazan'da yayınlanır; daha sonra ise dünya çapında pek çok baskısı yapılır (Ahmetcanov, *Töş* 7).

Edebiyat eleştirmeni F. Yahin (*Urta Gasırlar*), araştırmasında ilahiyat bilginlerine atfedilen rüya tabirleri kitaplarının Tatarlar arasında yaygın olarak kullanıldığını yazar. *Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi* kitabı özellikle Tatarlar arasında büyük popülerlik kazanmıştır. Arabi'nin 1907 yılında Kazan'da yayımlanmış bu rüya kitabındaki haşiyelerin birine göre *Tuhfet ül-Mülk (Hükümdarlara Hediye)*, bir tabirnamedir (Garebi). *Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi* ile *Tuhfet ül-Mülk* gibi eserler birbirine bağlı olan iki farklı birimdir. *Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi*'nin sayfa kenarlarında yazarına atıfta bulunmaksızın *Tuhfet ül-Mülk* adlı başka bir rüya kitabı ibraz edilmiştir (Yahin, *Urta Gasırlar* 2-3).

Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi kitabının omurgası Endülüslü İslam ilahiyatçısı, felsefeci Muhittin Arabi (1165-1240) tarafından oluşturulmuştur. F. Yahin'in gözlemlerine göre, Tatarların Ortaçağ rüya kitaplarında, kehanet üzerine tavsiyeler haftanın günlerine, gökteki ayın evrelerine ve mevsimlere göre ayırıt edilip detaylandırılarak verilir, rüya sınıflandırılmaları yapılır (a.y.). Böylece, yazılı rüya tabirleri geleneği, üzerinde kitap geleneğinin damgasını taşır. Bu geleneğe göre kitaplar kendinde yazarının yorumlarını ve edebi tasarımı içerir. Rüya araştırmacıları tarafından ise analiz için yalnızca sözlü (folklor) gelenek tanınmaktadır. Bu açıdan, N. İsenbet'in rüya kitabının alt-başlığını "Rüya görme üzerine halkın kendisi şöyle dedi" ("Töş kürü turında halk üze tübendekileri eytti") olarak şekillendirmesi tesadüf değildir.

Halkbilimcinin arşivinde, Tatarların yoğun olarak yaşadığı yerlerde kayda geçirmiş olduğu yaklaşık iki yüz rüya tabirini bulduk. Yerleşim adlarına bakılırsa

onlar, günümüzdeki Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Gorki, Orenburg bölgeleri topraklarında ve Sibiry'a da yapılmıştır. N. İsenbet'in folklor toplamaya girişmesi G. Tukay'dan sonraki dönemde, 1910 yıllarında daha Ufa medresesi Hasaniye'nin şakirdiyken başlar. Kazan'daki Muhammediye medresesinde H. Badıgy önderliğindeki folklor grubuna katıldığı bilinmektedir. Eğitimci, medreseden mezun olduktan sonra onlarca yıl devamında bağımsız alanda çalışmalar yürütür. Bu araştırmalarının bazıları devletin Tüm-birlik folklor gezileri kapsamında gerçekleşir (1928). N. İsenbet tarafından derlenen folklor materyalleri ona daha hayattayken dünya çapında ün kazandırır. Bu büyük bilim adamı tarafından Tatarca el yazısı ile hazırlanan kitaplar toplanmaktadır.

N. İsenbet'in topladığı rüya yorumlarında, habercilerin ikamet ettikleri yerler ve kayıtların yapıldığı yıllar tanımlanmaktadır: 1919, 1919, 1939, 1939. Kayda geçirdiği tarihler, onun aktif pedagojik faaliyetlerde bulunduğu yirmi yıllık bir dönemi temsil etmektedir. N. İsenbet, Başkurdistan ile Tataristan okul ve meslek okullarında dersler ve lisans dersleri vermiştir.

Halkbilimci, öğrenciler arasında folkloru sevdirmeye bütün varlığıyla katılıp öğrencileri folklor materyali toplamaya teşvik etmiştir. Buna tanıklık eden de, rüya yorumlarında yürürlükte olan dört Ufa okulunun adının geçmesidir. Yazarın arşivinde, 1928'de Başkurt Bilimler Akademisi keşif gezisindeki Dil ve Folklor alt-grubunun bir üyesi olduğunu serimleyen bir sertifika korunmuştur. N. İsenbet'in bu tür keşiflere dâhil edilmesinde, onun Muhammediye medresesindeyken sınıf hocası olan dördüncü mektep müdürü Z. Şakirov'un etkisi kuşkusuzdur.

N. İsenbet'in rüya tabirlerinin yapısı

N. İsenbet (*Töş 1*) rüya tabirleri ("töş yurau") üzerine saha materyallerini şöyle gruplandırır: 1. Rüya görmek; 2. Rüyada görenleri iyi veya kötü üzerine yorumlamak.

Materyaller, halkbilimci tarafından anahtar kelimelere göre değil, metnin ilk harfine göre alfabetik sırayla verilir. Birinci gruptaki materyallerin insanlara rüya ile etkileşim kurmayı öğreten talimat niteliğinde olması dikkat çekicidir. Örneğin, insana uykusunun nasıl yönetileceğine işaret eder: *Rüyada gördüğünüz birini tekrar görmek isterseniz, yastığın köşesini ısıtarak yatağa gitmelisiniz denilir* ("Ber keşene töşte kürgeç, yanadan küresen kilse, mender poçmagnın teşlep yatırğa kirek, diler") 'Kazan Ardı, 1938'¹ (a.y.). *Pantolonunu başının altına alarak yatan kimse rüyasında görmek istediği kişiyi görür* ("Baş astına ıştan salıp yatkan keşe töşende telegen keşesene küre") 'Apas' (a.y.).

Aralarında büyüler, kalıplaşan formüller içeren rüya yorumları vardır: *Sabahki*

¹ N.İsenbet'in tarihi gösterilmeyen *Töş Yurau* kitabından alınan örneklerin yanındaki tek turnak işaretli ayrıçlarda verilen notlar, materyalin kayda alındığı yer ve tarihi göstermektedir: 'Kazan ardı, 1938'

rüyam olsun (“İrtenge töşem bulsın”) (a.y.). Rüyada kötü şeyler görürsen sola dönerek üç defa “Bismillah” deyip tükürmelisin. Bu, kendini kötü rüyanın getirdiği acı verici beklentilerden alıkoyup tek bir hamlede kendini kurtarmak için yapılır ‘Kazan’ (a.y.).

N. İsenbet halk arasında büyülere dair yaygın olan açıklamaları getirir:

Sabahki rüya kimseye söylenmez (“İrtenge töşne keşege söylerge yaramıy”) ‘Teteş’ (a.y.). *Şafak vakti görülen rüya kehanet olur denilir* (“Tan aldında kürgen töş hak bula, di”) (a.y.).

Rüya yorumları arasında rüyayı günün belirli bir zaman kısmıyla bağdaştıran yorumların dışında, belli bir mekân koşulları içinde ele alanları da vardır.

Göz ağacı² altında uyuyan kimse rüyasında üzerine ağırlık çöktüğünü görür, korkutucu acılar çeker (“Matça turısında yoklagan keşe töşende sataşa, bastırıla”) ‘Egerci’ (a.y.).

Halkbilimci Z. L. Brusko’nun görüşüne katılmamak mümkün değil, ona göre,

“Tatar halkının geleneksel dünya görüşünde, rüyaların kutsallığı konusunda çok istikrarlı bir fikir geliştirdi. Rüya, doğaüstü güçler dünyası, ölümler dünyası vb. ile iletişim yolu olarak ortaya çıkar, gelecek üzerine tahminlerde bulunmak için bir fırsat haline gelir. İçeriğine göre rüyalar başkalarına anlatılabilir olan “iyi rüyalar” ve kimseyle paylaşılabilir olan “kötü rüyalar” olarak ikiye ayrılır” (90).

N. İsenbet’in sınıflandırması bunun canlı bir teyididir. Rüya yorumlarında, rüyanın gerçekleşmesini garanti altına alan dinleyicilerin tercih edilen kitlesi ana hatlarıyla belirtilir. Burada aynı zamanda yasak çizelgeler de ibraz edilmektedir:

Rüya gündüz vakti rüzgara anlatılmalıdır. Rüyanın sabah erkenden çocuğa değil de daha bilge birine anlatılması tavsiye edilir (“Töşne tulı könde irtelen belen cilge söylerge. Bik irtelen, sabıyga söylemeske, akıl iyenesene söylerge kuşalar”) (a.y.).

Z. Brusko, bu yasağın ortaya çıkışını şu şekilde açıklar: “Bu tür eylemlerin sembolizmi, nehrin (rüzgarın) kötü içerikli rüyanın gerçekleşmesi üzerine endişe, korku, hastalık gibi olumsuz olan her şeyi alıp götürücü güce sahip olduğu hakkındaki fikirlerle bağlantılıdır” (91).

Öz rüya yorumlarından oluşan ikinci grup materyaller yüz seksen birimden oluşmaktadır. Halkbilimcinin yaptığı kayıt ve sistemleştirme sürecinde yazılı geleneğin sözlü gelenek üzerindeki etki derecesini takip etmesi dikkatimizi çekmiştir. Bu, yazarın sonraki yorumuna rastladığımızda ortaya çıktı. *Semiz inek görürsen, yıl verimli olur* (“Simez sıyrır kürsen, yahşı yıl bula”) ‘Kazan’ Yusuf

² *Göz ağacı*; çatıyı desteklemek için binanın tavanına yatay konulan taşıyıcı düz omurga (hatlı) ahşaba verilen addır.

Masalı'ndan alınmıştır (İsenbet, Töş 6).

Rüya yorumlarının analizi sırasında, rüya tahminlerinin aşağıda verilen unsurlarla ilgili olabileceğini ayırt ettik.

1. Rüya gören kimse: *Ata bindiğini görürsen yolun başarılı olur, hedefine ulaşırsın* (“Atka atlanıp yörgeyenne kürsen, unışlı yul bula, moradına ireşesen”) ‘Kazan, Orenburg’ (a.y. 2). Rüyanda ekşi elma yersen, hayatında üzüntüler bol olur (“Açı alma aşasan, gömeren kaygılı üter) ‘Apas’ (a.y.).

2. Doğrudan bu kimseyle ilgisi: *Ağrısını çektiğin dışın kanayıp düşerse yakınından birisi ölür; kan göstermeden kopup düşerse yakının olan birinden ayrılırsın veya birinden öldüğü haberi gelir* (“Teşen sızlap kanap töşse, yakının üle; bolay gına töşse, yakınınnan ayrılarsın ya berersen en ülgenen işetesen) ‘Kazan’. *Dışın düşerse bir yakının ölür* (“Teşen töşse, yakın keşen üle”) ‘Ufa, 4. Okul’ (a.y. 5).

Bir bahar gününü görürsen uzaktaki kardeşin ile görüşeceksin (“Yaz könen kürsen, eraktan kardeşen kile”) ‘Kazan’ veya *misafir gelecektir* (“kunak kile”) ‘Başkurtlarda’ (a.y. 7).

N. İsenbet'in derlediği rüya yorumlarının millî özellikleri

N. İsenbet tarafından derlenen Tatar rüya yorumlarında, eski Türk inanç izlerinin bulunduğu zoomorfik (hayvanların biçim ve yapısı ile ilgili) eğretilmeleri ayrı bir önem taşır. Bu sırada en sık at veya aygır resminin yansımalarına rastlanılır. N. İsenbet tarafından derlenen yorumlardaki anahtar sembol olan ‘at’ sembolü olumlu bir çağrışımla çoğu zaman hayallerin gerçekleşmesiyle ilişkilendirilen sistematik bir eğretilmeyi yaratır. Beyaz at resmi, Türklerin eski geleneklerinin izlerini taşır: *Kendini beyaz bir atın üstünde görürsen muradına erişirsin* (“Ak atka atlanıp yörsen, moradına citesen”) (a.y. 1).

Beyaz renkli atların Türkler tarafından eski zamanlardan beri kutsal sayıldığı genel olarak bilinmektedir. Tarihte “Çin Hyan hükümdarlarıyla ittifak yemini ederken, *Khiongnu Shanyuslarının* beyaz atın kanını şaraba karıştırıp yemin töreni sırasında içtiği” haberi korunmuştur (Mendeşeva 251).

Rüya yorumlarının birinde, aynı adı taşıyan Tatar halk masalında olduğu gibi ak yılan görüntüsüne rastlanır. *Ak yılan görürsen düşman Tatarlardan olacaktır* (“Ak elan kürsen Tatardan bulgan doşman”) ‘Kazan’ (İsenbet, Töş 1). Ak Yılan, Tatarlar arasında yılanların kralı sayılır. O, bilge bir danışman, insanın koruyucusudur, insanı tehlikeye karşı uyarır, gelecekteki kaderini önceden gören ve anlatandır (Daha fazla bilgi edinmek için F. Urmançeev’e bkz.). Aynı adı taşıyan sözü edilen halk masalında söz konusu, iç düşmanlardır. Zavallı kahraman karısı tarafından ihanete uğrar, kendisi de büyülü sihirbazını ihanete uğratar. Yılan, kahramana onun yaptığı hatalarının aslını anlatır, ayrıca birkaç ikna edici örnek üzerinden hanlıkta süregelen yaşamın hükümdar olan hanın eylemleri ile

koşullu olduğu üzerine açıklamalarda bulunur (Garipova, ve Mardanova 217–220).

N. İsenbet'in rüya yorumlarında bazı zoomorfik eğretilmeler, örneğin kuğunun totem görüntüsü, karşıtlık (kontrast) ilkesine göre ele alınır: *Yılbaşında rüyanda beyaz bir kuğu görürsen iyidir, siyahını görürsen başın beladadır* (“El başında töşende akkoş kürsen, yahşığa, karakoş kürsen – naçar bula) ‘Apas’ (a.y. 4).

Rüya tabirlerinde başka bir totemik başlangıç olan ayının (ayı kültünün) da izleri vardır: *Rüyanda ayı görürsen ölürsün* (“Töşende ayu kürsen, ülesen”) ‘Alabuga (a.y. 7).

Sonraki yoruma bakarsak Tatarların İslami inançlardan etkilendiği açıktır:

Domuz görürsen zenginliğe, kâra fakat bu çeşit kârın çoğu İslam dininde haramdır, yasak türdendir (“Dungız kürsen – mal, baylık kere hem kübrege – haram mal”) ‘Kazan ardı’ (a.y. 3).

Rüya tabirlerinde deve eğretilmesine de rastlanır: *Kendini deveye binerken görürsen zirveye turmanırsın, devenin altında kalırsan ölüm işaretidir* (“Tevege atlanganını kürersen, mertebege menü, astında kalganını kürersen, ülüge işare”) ‘Malayaz’ (a.e. 7).

Türk Mitolojisi Sözlüğü'ne göre,

“Mitolojide deve en yüksek varlık küresi ile ilişkilendirilir. Bizi çevreleyen dünyanın tüm fenomen ve unsurlarını çeşitli hayvanların ve tanrıların kişileşmesi olarak algılayan arkaik bilincin figüratif ve sembolik hiyerarşisinde, devenin insan ve gökler arasında bir aracı olarak özel bir yeri vardır. Deve, tek ve bölünmez evrenin simgesidir, hiçten yaratılmış ve ilk temel ilkedir. Türklerin zihninde o, ilkel dünyanın simgesidir” (Abişeva, 108).

N. İsenbet tarafından derlenen rüya yorumlarının çoğu çeşitli türden benzerlik ilkesine göre düzenlenmektedir: a) niteliğe göre: *Siyah kıyafetler, üzüntüdür* (“Kara kiem –kaygı”) (a.y. 5). Yorumların çoğu beyaz rengin kutsallığına işaret eder: Beyaz un, süt, bal gibi rızıklar görmek, her şeyin iyi ve neşeli geçeceği, devlet ve malın geleceği olarak açıklanır ‘Kazan’ (a.y. 2). b) Benzerlik ilkesinde dış görünüş, biçime göre: *Çizgili bir şey görürsen yola çıkarsın* (“Yullı eyber kürsen, yulga çıgasın”) ‘Kazan ardı’ (a.y. 10). *İnci görürsen, gözyaşlarıdır* (“Enje kürsen, küz yeşe bula”) ‘Teteş, 1919’ (a.y.).

Rüya tabirleri arasında sembol-işaret anlamını tersine çevirme yoluyla oluşturulmuş yorumlara rastlanmaktadır: *Öldüğünü görürsen, uzun ömürlü olursun* (“Ülgenenne kürsen, ozın gomerle bulasın”) ‘Kazan’ (a.y. 9). *Rüyanda biriyle kavgaya tutuşursan, ileride onunla dost olacaksın* (“Töşende keşe belen sugışsan, önünde anın belen dus bulaçağın kürene”) (a.y. 8).

Bu yorumlar, rüya görüntüsü ile anlamı arasındaki karşıtlığa temellendirilir.

Baş ayak çevrilmiş yorum türleri halk tarafından rüyanın gerçekte olanların tersine döndüğü yani hayatın görüntülenemeyen geri yönü olarak kabul edildiğini yansıtır.

N. İsenbet'in derlediği yorumlarda özdeşlik ilkesine göre sembolik bir bağ üzerine temellendirilen yorumlar vardır: *Rüyada suda boğulursan ölürsün diyorlar* ("Töşte suga batsan – ülesen, diler") 'Öfe'³ (a.y.).

N. İsenbet'in (a.y. 7) derlediği yorumlarda güneş, su, ateş, nehir gibi vs. evrensel sembollere rastlanır. Örnek olarak kan ve dişler gibi somatik (bedensel) sembolleri ele alalım. Yukarıda dile getirdiğimiz Ufa ve Kazan kentlerinde kaydedilen misallerde, bir dizi *dişin* üyeleri birbiriyle sıkı bağ içinde olan *soy* ile istikrarlı bir bağlantı uyandırdığı kültürün anatomik koduyla karşı karşıyayız.

Rüya yorumlarında 'güneş' ile 'hayat' gibi kavramların birbirine yakın anlamda kullanıldığı görünmektedir: *Güneş çıkışını görürsen uzun ömürlü olursun, batımını görürsen yakında ölürsün* ("Koyaş çıkkanın kürsen – gömerle bulırğa, batkanın kürsen – gömer betüğe işare") 'Kazan' (a.y.). Gün (güneş) batımı ile yaşlılık unsurları eğretilme ile birbirine bağlanmaktadır.

Ay, rüya tabirlerinde hastalık ile bağıntılı algılanır: *Rüyanda beyaz ay görürsen hastalanırsın* ("Töşende ak ay kürsen, çirlisen") 'Etne, Ecem' (a.y.).

Rüya yorumlarının kalıplaşan değişmezliği, oturganlığı, Tatar dil-kültür topluluğuna özgü olan geleneksel sembol ve motifler ile doğrulanır. Mesela, tarım, hayvancılık ile ilgili tüm nesne ve öğeler olumlu anlamlarla donatılmıştır: *Keçi, koyun görürsen baş sayıları artacaktır* ("Kuy-sarı kürsen, malın kübeye") 'Malayaz' (a.y. 5). *Kimse kendini saban sürüp ekmek ekerken görürse, ne arzusu varsa ona erişecektir* ("Saban sörep, aşlık çeçkenen kürse, keşe ni telege bulsa, şuna ireşe") 'Malayaz' (a.y. 6). *Yağlı et görürsen, zengin olursun* ("Simez it kürsen, bayıysın") 'Etne' (a.y.).

N. İsenbet tarafından yorumlar üzerinden toplanan kültürel çağrışımlar ve çok anlamlılık, kural olarak, Tatarlar arasında kabul edilen ve ulusal kültürde sabitlenen atamaları, gerçekliğin nesnesi veya olayını sözde şekillendirir, yerleşik gelenekleri aktarır. En açık örneği, renkli resim düzeyinde görülmesidir. Beyaz rengin Tatarlar arasında kutsallık ile ilintilendirilmesine ilişkin örnekler vermiştik. Sarı renk ise ulusal kültürümüzde talihsizlik, hastalık, üzüntü ile ilişkilendirilir. N. İsenbet yorumuna göre de: *Rüyadaki sarı renk üzüntüdür* ("Sarı – töşte sağış") (a.y.). *Eğer sararmış ağaç, saman görürsen hasret üzüntü olacaktır* ("Sargaygan ağaç, salam kürsen, sağınu, sağış bula") 'Çallı Başı' (a.y.). *Sarı boya talihsizlik demektir* ("Sarı buyau – behetsezlek") 'Kazan' (a.y.). *Sarı giyesi görürsen bela gelir* ("Sarı külmek kürsen, sağış küresen") 'Malayaz' (a.y.). *Eritilmiş sarı yağ görürsen veya tadına bakarsan rahatsızlanırsın* ("Sarı may kürsen yeki aşasan – sırhau") 'Gorki bölgesi' (a.y.). *Sarı kürk giydiğini görürsen*

³ Günümüzdeki Ufa kentinin adının eski yazımı.

ölürsün (“Sarı tun kigenenne kürsen, ülesen”) ‘Öfe’ (a.y.).

Yeşil renk ise neşe rengidir. *Rüyada yeşil renkten görürsen iyi olacak, yeşil giyersen sevineceksin* (“Töşte yeşel kürsen, yahşığa bula, yeşel kisen – söeneçke”) (a.y. 8). Siyah renk de üzerinde keder anlamını taşır: *Rüyada kendini siyah giyesi, siyah başörtüsü veya şalda görürsen kederi bekle* (“Töşende kara külmek, kara yaulık yeki şel urap yörgegenne kürsen, avır kaygı bula”) ‘Etne’ (a.y.).

N. İsenbet tarafından toplanan rüya yorumlarına analiz yaparken, bazı anahtar kelimelerin içerdiği kültürel çağrışımlarda, Tatarlar ile ilintili olan kültürel malumatı aktarmada sözel olarak değil de yazıya başvurdukları dikkatimiz çektir. Bazı eş anlamlı rüya yorum kitaplarında Tatarların cenaze ayinlerine özgü olan etnografik özellikleri kalmıştır. Mesela, rüyadaki kütük evin yaptığı çağrışım ölüm, mezar, ölenin son mekânı olarak belirlenmektedir. M. Ahmetcanov (Garipova, ve Mardanova 4), Z. Brusko (92) gibi düşünürler araştırmalarında, daha yakın bir geçmişte Tatarların mezar üzerine kütük mekânın bir benzerini inşa ettiklerini dile getirirler. Bu gelenek Sibirya’da Rus bilim adamları tarafından 19. yüzyılda mezarları inceledikleri sırasında kaydedilmiş (Mendeşeva). N. İsenbet yorumlarında benzer yapıları Ural dağlarında ve Tobol’sk kenti civarlarında gördüğünü belirtir (a.y. 3).

N. İsenbet tarafından toplanan rüya yorumlarından kütüklerden yapılan kulübenin benzeri, ahşap evin ölümle çağrışım yaptığı açıktır. *Rüyanda ahşap ev görürsen öleceksin* (“Töşende ağaç öyge kergenenne kürsen, ülesen di”) ‘Mamadış’ (a.y. 1). *Kütüklerden yapılan kulübe mezardır, birlerinin ölümüdür* (“Öy burası – kabir, kem de bulsa üle”) (a.y. 6). *Ev inşa edersen ölüm olacaktır* (“Öy salsan ülem bula”) ‘MFS⁴, 1917’ (a.y.).

Tatar rüya geleneğinde aşağıya sarkma, akma, dökülme, düşme gibi motiflerin de yeri vardır. *Dağdan atlarsan ölürsün* (“Taudan sikerep töşsen, ülesen”). *Dağdan aşağı yuvarlanırsan ölümedir* (“Taudan tegerep töşsen, ülerge”) (a.y. 7). *Rüyada fırın parçalanırsa insanın ölümüdür* (“Töşende miç cimerelse, keşe üle”) ‘Etne, Ecem’ (a.y. 8). *Su doldururken kovani düşürürsen evdeki biri ölecek* (“Töşende su alganda çilegen töşep kitse, yorta bereü üle”) ‘Etne, Ecem’ (a.y.).

N. İsenbet’in derlediği rüya tefsirlerinde yorum seçeneklerini içeren vakalar da gözlemlenmektedir. Bir yandan ateş (ut) insana sıcaklık iyiliğini sağlar, diğer yandan ise kendinde yok etme kuvvetini taşır. *Rüyada ateş görürsen gün açık, duman görürsen bulutlu olacaktır* (“Töşende ut kürsen, ayaz bula, töten kürsen, kön bolitli bula”) ‘Etne, Ecem’ (a.y.). *Duman görürsen belayadır* (“Töten kürsen, kaygı”) ‘Kazan’ (a.y. 7).

Su üzerine yorumların seçeneklerine N. İsenbet’in kendisi de işaret etmiştir: “Su meselesinde, saflığı, bulanıklığı, sıcak veya soğuk olmasına göre farklı

⁴ Açıklanması bizim için henüz belirsiz kalan kısaltmadır.

yorumlar vardır” (a.y. 6).

Rüya yorumlarında görsel *vizüel* görüntüleri betimlemelerin yanı sıra *akustik* sesin aktarımına da rastlanmaktadır: *Semaver kaynarken yaptığı sesi duyarsan mektup veya bir haber bekle* (“Samavır şaulaganın ishetsen, hat-heber köt”) (a.y.). *Rüyanda zil sesleri duyarsan, gerçekte haksız suçlamalar duyarsın* (“Töşende kınğirau tavışları işetsen, önende nahak süz işetesen”) ‘Kazan’. *Bazı yörelerde yol seferine diye çözerler* (a.y. 8).

Sonuç

N. İsenbet’in arşivi, folklorcunun bilimsel dolaşıma çıkarmaya yetişemediği çok büyük bir folklor materyali katmanını gizler. Bu makale, ansiklopedici ve bilim adamı tarafından Rusya Federasyonu’ndaki Tatarların yoğun ikamet ettikleri topraklarda yirmi yıllık pedagojik ve eğitim faaliyeti boyunca topladığı ve sistematik düzenlediği sözlü yorumlar derlemesinin basımını hazırlamaya yönelik ilk adımdır.

Çalışmamızda N. İsenbet’in saha araştırma materyalleri temelinde topladığı Tatarların sözlü rüya tabir geleneği betimlenmektedir. Analiz esnasında, rüyada görünen işaret-sembol ile böyle bir işaretin ortaya çıkmasından beklenen sonucu arasındaki ilişkinin doğası ortaya çıktı. İmgelerin göstergebilimsel yorumu için temel ilkeleri belirledik. Rüya tabirlerinin poetikasının temel teknikleri çözüme kavuştu. Araştırmada rüya yorumlarının Tatar ulusal dil dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu, Tatarlara özgü olan faaliyet, bilinç ve düşünce özelliklerini yansıttığını kanıtladık. Halkbilimci tarafından uyku motifinin metinler üzerine faaliyetinde (*İdegey* destanının derleme metni) ve yarattığı *Uyuşuk Uykuya Dalan Gölçire* (İsenbet, “*Mertke...*” 5), *Miyaubike’nin Rüyası* (İsenbet, *Bereze* 177–178) gibi eserlerinde aktif olarak kullanıldığını gösterdik.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Mileuše Khabutdinova (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

- Abihşeva, O. “Puteşestvie V Kray Aruanı: Sakral’ne smıslı obraza”, *Prostor*, no.12, 2013, ss. 108–117.
- Ahmetova F. V. *Tatarskoe Narodnoe Tvorçestvo: Dastanı*, haz. F. V. Ahmetova. Tatar. Kn. İzd-vo, 1984.
- Amirhan, F. *Na Pereput’e*. Tatar Kn. İzd-vo, 1979.
- Ahmetcanov, M. *Tatar Halkning Boringı İrum-Arbauları Hem Törle Falnamelele*, haz. M. Ahmetcanov. B. İ., 2012.
- Ahmetcanov M. *Töş Yurau Kitabı (Tegbirname, Yoramışlar, İrimnar)*,/ haz. M. Ahmetcanov. Tatar Miras Fondu, 1991.
- Brus’ko, Z. M. “Snovideniya V Sisteme Traditsionnogo Mirovozzreniya Tatar”, *Sbornik Nauçnih Statey ‘Vserossiyskogo Kongressa Fol’kloristov’*, no. 4, 2019, ss. 90–96.
- Garebi, M. *Tegbirnamei-Muhetdin*. Dombrovskiy Matbagasy, 1907.
- Garipova, L. Ş., ve Mardanova D. Z. “Tatarskoe Rukopisnoe Nasledie: İzuçenie İ Sohranenie”. *Materialı Vserossiyskoy Nauçno-Praktičeskoy Konferentsii, Posvyaçennoy 130-letiyu S. Vahidi*, sost.: L.Ş. Garipova, D.Z. Mardanova; ed. İ.G. Gumerova. İYaLİ, 2017.
- İsenbet, N. *Bereze Pesie Miraubay Batır Majaraları Hem Başkalar*. Tatar Kit.Neşr., 1974.
- İsenbet, N. “İdegey: Tatar Halık Dastanı”, hazırl. N.İsenbet, *Sovet Edebiyatı*, no. 11, 1940, ss. 39–76; no. 12, ss. 34–82.
- İsenbet, N. “Mertke Kitken Gölçire Turında Avtor İskermese”, *N. İsenbetnen Şahsi Arhivi, Kul”yazma, Maşinkada Basılğan*. Datasız.
- İsenbet, N. *Töş Yurau*. N. İsenbetnen Şahsi Arhivi, Kul”yazma, Maşinkada Basılğan. Datasız.
- İvanov, S. *Kul Gali. Skazanie O Yusufe*. Pervod S. İvanova, (Avt. Predisl. İ Komment. N. Hisamov; İllustratsii T. Haziakhmetova), Tatar Kn. İzd-vo, 1985.
- Kaivola-Bregenhøj, A. “From Dream to Interpretation”, *International Folklore Review*, no. 7, 1990, ss. 88–96.
- Mendeşeva, V. M. “Kon’ V Traditsionnoy Kul’ture Altaytsev”, *Narody İ Religii Evrazii*, no. 2, 2008, ss. 250-260.
- Niebzegowska S. *Polski Sennik Ludowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996.
- Po Sledam Drevnikh Kul’tur. Ot Volgi Do Tikhogo Okeana*. Gos. İzd-vo Kul’turno-Prosvet. Literaturı, 1954.
- Rehim G., ve Gaziz G. *Tatar Edebiyatı Tarihi*. Berençe Cild. Boringı Dever. Öçençe Bülek, Kazan: Tat. Cömh. Devlet Neşr., 1922.
- Stebleva İ.V. *Poeziya Drevnih Tyurkov VI-XII Vekov*. Raritet, 1993.
- Tatar Telenen Anlatmalı Süzlege. 3 Tomda*, 2. T., Tat. Kit. Neşr.,1979.
- Tatarskoe Narodnoe Tvorçestvo V 14 T.* 2. T., Rannur, 2001.
- Tatarsko-Russkiy Slovar’ V 2 T.* 2. T., Magarif, 1997.
- Timergalin A. *Milliyat Süzlege 3 T.* T. 3. Tat. Kit. Neşr., 2018.
- Tolstoy, N. İ. *Oçerki Slavyanskogo Yazıçestva*. Indrik, 2003.
- “Töş Yurau Kitabı.” *Şehri Kazan*. 1991. 28 Mays, 13 Haziran.
- Urmançev F. İ. “Ak Elan Hem Elannar.” *Medeni Jomga*, no. 6, 7, 11, 12, 2001.

Virtanen L. "Dream-Telling Today." ed. Siikala A.-L. *Studies in Oral Narrative* (Studia Fennica 33), 1989.

Yahin, F. "Kunakbay Kızı Selimenen Beir Esere." *Edebi Miras (Öçençe Kitap)*, haz. F. Yahin, Tatar. Kit. Neşr., 1996, ss. 35-40.

Yahin F. *Töşlek*, haz. F. Yahin. Rannur Neşr., 1997.

Yahin F. Z. *Urta Gasırlar Tatar Edebiyatı: Tatar Şigriyatende Dini Mistika Hem Mifologiya*. Rannur, 2003.

Wigzell, F. "The Dreambook in Russia." *Dreams and History*. Routledge, 2004, ss. 191-210.

ВКЛАД НАКИ ИСАНБЕТА В СОБИРАНИЕ И СИСТЕМАТИЗАЦИЮ ТАТАРСКИХ НОТОЛКОВАНИЙ*

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию вклада ученого-энциклопедиста Наки Исанбета (1899–1992) в соби́рание и систематизацию татарских устных снотолкований.

Предметом исследования являются семантика и структура сонника известного татарского фольклориста.

Цель статьи: изучение особенностей татарских устных снотолкований в соннике Наки Исанбета, реконструкция семантики его ключевых единиц.

Материалы исследования – материалы полевых исследований Наки Исанбета, собранные в 1910-1940 гг. на территории Республики Татарстан, Республики Башкортостан, Сибири, Горьковской и Оренбургской областей. Они до сих пор не были опубликованы, т.к. при жизни ученого в СССР снотолкования были признаны суеверием, с которыми следовало бороться.

Результаты и научная новизна. Научная новизна работы состоит в том, что впервые предпринята попытка анализа татарских устных снотолкований из полевых материалов Наки Исанбета: охарактеризована структура сонника, выявлены семантические особенности и культурно-национальная специфика снотолкований.

В татарском языке в круг лексики о сновидениях входят следующие слова и выражения, раскрывающие специфику восприятия народом этого феномена: *төш*, *төшкә күрү*, *тэгъбирнәмә*, *төшлек*, *төшлек карату*, *төшлек салдыру*. У татар существовала особая категория людей, которая специализировалась на толковании вещей снов: *мөгаббирләр*, *төшлекче*, *төшлек эби*. В татарской

* Выражаем благодарность родственникам Н. Исанбета: Ю. Исанбет и И. Низамутдиновой, за содействие и оперативное предоставление для исследовательской работы материалов полевых исследований ученого-энциклопедиста, хранящихся в его личном архиве.

Работа выполнена в рамках реализации Программы стратегического академического лидерства Казанского (Приволжского) Федерального университета.

фольклорной и литературной традиции встречаются сюжет богатырского, летаргического сна, мотив вещего сна. Наки Исанбет внес посильный вклад в художественное осмысление феномена сновидений (поэма «Гульчира, впавшая в летаргический сон»; трагедия «Идегей»; драматическая поэма «Абугалисина» 1956 и др.).

Самым ранним сонником у тюркских народов считается памятник тюркской руники IX в. «Ырк битиг» («Гадательная книга»). До XIX в. в среде татар бытовали рукописные сборники сонников («Йосыф пэйгамбар тэгъбирнамэсе», «Тэгъбирнамэи-Мөхетдин Гарэби. Хашийэсендэ улан «Төхфэтүл-мөлүк» нам тэгъбирнамэдер»). В снотолкованиях, собранных Наки Исанбетом, помимо мест проживания информантов указаны годы, когда были сделаны записи: 1917, 1919, 1938, 1939 гг.. Они совпадают с двумя десятилетиями его активной педагогической деятельности. Материалы даются фольклористом в алфавитном порядке, в зависимости от начальной буквы текста, а не ключевых слов.

Материалы первой группы носят характер инструкций, т.е. учат людей взаимодействовать со сновидением. Среди них встречаются снотолкования, содержащие заклинания, устойчивые формулы. Среди снотолкований есть демонстрирующие связь сна не только с определенным временем суток, но и взаимообусловленные с тем или иным местом. В снотолкованиях очерчена предпочтительная аудитория слушателей сна, гарантирующая его исполнение, воплощение в жизнь.

Вторая группа, состоящая из собственно снотолкований, состоит из 180 единиц. При систематизации фольклорист отслеживал степень влияния письменной традиции на устную. В ходе анализа снотолкований мы выявили, что предсказания в сновидениях могут касаться того, кто видит сон; иметь непосредственно отношение к нему. В соннике Наки Исанбета сон и сновидения выполняют функции прогнозирования, регулирования, инициации.

Снотолкования являются источником сакральных знаний, тесно переплетенных с системой поверий татар. Доказано, что связь между интерпретируемым образом (сном) и его символическим смыслом (прогнозом) строится чаще всего на основе метафоры, принципа переворачивания значения символа-знака, сходства, тождества. В татарских снотолкованиях, собранных Н. Исанбетом, важную роль играют зооморфные метафоры (ат, елан, аю, аккош, дөя), в которых обнаруживаются следы древних тюркских верований. Текст сонника Наки Исанбета является средством проявления культурных коннотаций слова, которые отражают закрепленную в татарской культуре оценку обозначаемого словом предмета или явления действительности. Наки Исанбет зафиксировал случаи вариативного толкования. В статье доказывается, что снотолкования являются неотъемлемой частью татарской национальной языковой картины мира, отражают особенности деятельности, сознания и мышления татар.

Ключевые слова: татары, татарский фольклор, Наки Исанбет, сонник, снотолкования.